

זוכרים אותם מהמכולת

המבנה הגדול והשותק של הסראיה היה עד לפרץ נפלא של מעשי צדקה, וגם למפעל פרטי של עלייה בלתי לגלית | **תמר הירדני**

בית הסראיה הצפתי זוכה כאן לשמש אותנו כרקע לסיפורם המופלא של ציפורה ויצחק מוישה זילבר, אנשי היישוב הישן שנולדו בצפת בשלהי המאה ה-19. השניים התגוררו ממזרח למצודה של צפת, ופתחו זמן קצר לאחר נישואיהם חנות קטנה למזון ולחומרי בניין ברובע היהודי העתיק בעיר. יצחק מוישה הביא את פיקחותו הגליציאנית וציפורה הביאה את צדיקותה הברדיצ'בית ויחד הם ניהלו את החנות ביד רמה וגידלו שישה ילדים ועזו בלי עין הרע.

ב-1915, בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, חזתה משפחת זילבר עם כל תושבי צפת בשיירת שבויים מהצבא הבריטי שהובלה על ידי התורכים בצעקות ובמכות אל הסראיה כדי לבלות שם את המשך חייהם בעוד צעקות ומכות. בין השבויים ניכרו בבירור כמה יהודים ששילחו אל הקהל קריאות "שלום" רפות במבטא אנגלי. לבם של הזילברים יצא אל אחיהם הנתונים בצרה ובצוקה, ועוד באותו ערב טיפסו עם הילדים והעז במעלה הגבעה אל הסראיה כשבידיהם סירים עם אוכל כשר. השומר התורכי הביט

עיר צפת המעטירה, הרחק מהסמטאות התכולות הגדושות בסיפורי מקובלים,

ב

ניצב לו מבנה אבן גדול ובראשו מגדל עם ארבעה שעונים המראים כל אחד את השעה המדויקת באיזשהו מקום בעולם. המקום נקרא סראיה – שיבוש מקומי למונח התורכי סראי שפירושו ארמון. מעמדו של מונח רב הוד זה התדרדר במהלך השנים. הוא שימש את העות'מאנים בדרך כלל לתיאור מבצר, בהמשך הפך למרכז שלטון אזורי חסר יוקרה, ולרוב סיים את הדרת חייו בקול ענות חלושה בתפקיד בית הכלא המקומי.

גם בית הסראיה בצפת לא חמק ממהלך עגום זה. הוא הוקם ב-1740 על ידי מושל הגליל הבדואי דאהר אל-עומר כארמון מגורים לבנו עלי שהתמנה אז למושל צפת. בהמשך נולדה לבניין קומה שנייה והוא הפך למרכז השלטון, ובראשית המאה העשרים הודבק לו מגדל השעון והוא נעשה כמתבקש לבית כלא שנודע ברצפותיו הקרות ובמסדרונותיו המדהדים.

בית הסראיה בצפת

מבנה ציבור היסטורי ששימש בין השאר בית כלא לעולים בלתי לגליים

לבם של הזילברים יצא אל אחיהם הנתונים בצרה ובצוקה, ועוד באותו ערב טיפסו עם הילדים והעז במעלה הגבעה אל הסראיה כשבידיהם סירים עם אוכל כשר

הכלכלי של היישוב", והעניקו בטובם אישורי כניסה רק לבעלי אמצעים או קרובי משפחה בארץ, לבעלי מקצועות שנראו להם מועילים או לסטודנטים מצטיינים. אבל מי כעמך ישראל יסכים להישאר בגולה הדוויה בגלל כמה נוהלי הגירה קטנוניים? עד מהרה החלו להתארגן משלחות של כל מי שלא ענה על התנאים הנ"ל. אלה עברו דרך שרשרת מבריחים ופעילים ציונים, ואחרי שעשו את דרכם בחשאי ממזרח אירופה דרך תורכיה ולבנון הם הסתננו ארצה מגבול הצפון לטבילת הודיה מהירה בכנרת, ונטמעו ביישוב היהודי משל נולדו כבר בימי עבדול מג'יד ברפת של כפר גלעדי או בשדות חניתה. אלא שלא תמיד נחלו הברחות אלה הצלחה, ולפעמים היו המסתננים נתפסים בגבול ונשלחים אחר כבוד למעצר בסראיה של צפת. שם הם היו ממתנים שבועות, ולעתים אף חודשים, עד שהובאו בפני שופט בריטי שפסק אם יגורשו חזרה לארץ מוצאם, או שבחסידי ה' רק ישלמו קנס גבוה ויוכלו להישאר בארץ. בכל פעם שנתפסה שיירה היו ציפורה ויצחק מוישה יוצאים להקביל את פניה, מרגיעים את הילדים

בהם בחשד, אחר כך בעצבים, ולבסוף פסק נחרצות שאף שבוי אנגלי בזוי לא יקבל אפילו פירור מבחוץ. רק לאחר תחנונים והשתדלויות מפליגות, שכללו בקשיש נאה וטעימה הגונה מהסירים, הנהן השומר והזילברים חמקו פנימה כשהילדים ממתנים בחוץ עם העז.

משרד הקליטה

זו הייתה יריית הפתיחה לרומן פיגוק שבויים ארוך שניהלו הזילברים בשנים הבאות עם אסירים יהודים בסראיה, אחרי שהצליחו להתחבב על מפקד הכלא והרחיבו את עסקיהם שם לניהול מנייני תפילה בשבתות, קריאה בתורה ואפילו תקיעה בשופר כשצריך. אלא שב-1918 השלימו הבריטים את כיבוש הארץ, חיפפו את התורכים מבית הסראיה הצפתי והוא הפך לבית כלא אנגלי.

מעורבותם של הזילברים בסראיה תפסה בשלב זה כיוון מעניין, כאשר ב-1922 ניסחו הבריטים את הספר הלבן הראשון ובו הגדירו נוהלי הגירה קשוחים ליהודים המבקשים להיכנס אל ארץ אבותיהם. הם הודיעו שמספר העולים יהיה "על פי כושר הקליטה

ארזתם לבד?

◀ בית הסראיה הצפתי עבר גלגולים רבים וכיום הוא משמש מרכז תרבות עירוני הכולל תערוכה על תולדות העיר, חזיון אורקולי ומרכז מידע.

◀ בכיכר המגנים בצפת העתיקה מונצחת החנות ההיסטורית של זילבר בשלט כחול שעליו כתוב: "חנותו של יצחק משה זילבר, תר"ן-תשל"ז (1890-1977)", 'פודה השבויים' יליד צפת. שחרר אסירים מבתי כלא תורכיים ופדה עולים בלתי לגליים בימי המנדט הבריטי. סוחר ומוסד צדקה של איש אחד עם רעייתו ציפורה. נטמנו בצפת."

◀ סגן עופר פניגר מגבעת חיים, אחרון ההרוגים בקרב גבעת התחמושת במלחמת ששת הימים, היה נכדם של ציפורה ויצחק מוישה זילבר מבתם השנייה. אחותו סיפרה לימים בריאיון כי מותו שבר את לב סבה וסבתה שהיו קשורים אליו מאוד.

מעפירים

בפני שופט השלום בצפת נתברר דינם של שני צעירים יהודים מסוריה, שנאסרו בגבול הצפון בעוון כניסה שלא כדין לארץ, והובאו לבית הסוהר בצפת. אחד גידון לשבועים מאסר, או לתשלום קנס בסך 2 לא"י. מר י. מ. זילבר שילם בעדו את הקנס והוצאו. הצעיר השני גידון למאסר חודש ימים, או לתשלום 5 לא"י קנס. השופט החמיר בדינו, מפני שזהו נסיונו השני להכנס לארץ בלי רשיון. מר זילבר מטפל גם בשחרורו.

המבוהלים שביניהם ומספקים לחבורה ארוחות שבת. את הדברים תיאר מאיר מיכאל-מייברג, בן צפת שהיה לימים מפקדה בקרבות תש"ח ובהמשך ראש העירייה:

כנער אני זוכר שכשראינו את חנותו [של זילבר] – חנות כלים וחומרי בניין – פתוחה ואין בה אף אחד, ידענו שהגיעו עולים בלתי לגאליים והוא עם אשתו יצאו לקבלם ... לא

סגוריה ציבורית של איש אחד. ידיעה בעיתון 'הארץ' על משפט שבו התערב זילבר, ט"ז בשבט תש"ד (1944)

פעם, בפרט בערבי שבת וחג, היו עוברים עם סלים גדולים מבית לבית ואוספים דברי אוכל – פה חלה, פה בייגל, פה חתיכת דג, פה חתיכת עוף, פה קצת חלב – הכל למען העולים הבלתי לגאליים ... אכן היה זה זוג מופלא, מוסד יהודי צפתי בפני עצמו ('בצל המצודה', עמ' 109).

המחלקה לפדין שבויים

עם ריבוי האסירים בסראיה הפך זילבר את עניין שחרורם למקצוע, והסתער על לימוד פרטי החוק הבריטי ונהליו בענייני הגירה. הוא שינן באוזני האסירים את הדברים המדויקים שעליהם לומר לשופט כדי לזכות בשחרור על קנס המיוחל, וכך למשל אם נתפסת ללא דרכון או בלי מסמכים מזהים, אז השופט חייב לשמוע שבאת מרוסיה, מפני שממשלת הוד מלכותה הביטה אז בעין רעה על המדינה הקומוניסטית הצעירה ולא השיבה אליה פליטים. במקרים הרבים האחרים שבהם התגלו הדרכונים וטקטיקת רוסיה ירדה מהפרק, נקט זילבר שיטה שונה והציע לבריטים לשחרר את האסירים בערבות על חשבוננו תוך התחייבות שהם יתייצבו בפני השופט ביום שייקבע. מדובר היה בסכום לא פועט – 250 לירות צמודות לפאונד הבריטי, כלומר כאלפיים דולר לאדם בתעריף של ימינו, ולא היו הנחות סלב או תעריף ילדים. זילבר התחייב וחתם, ואף שילם את אגרות הביול ללא כל סיוע כספי מצד גוף כלשהו, בעיקר מפני שמעט הכסף הנזיל שהסתובב אז בין פעילי העלייה הבלתי לגלית ניתן למברחים הערבים בסוריה ובלבנון. האסירים אסירי התודה ששוחררו מהסראיה התאדו כמובן בן רגע בהוראתו של זילבר ולא נראו יותר בצפת, בעיקר לא ביום שבו אמורים היו להופיע בפני השופט. בינתיים גילה זילבר עולמות שלמים בתחום הביורוקרטיה האנגלית, ובין השאר שאפשר לבטל שטר ערבות אם נעשו בו טעויות קולמוס או שאפילו פרט אחד מולא בו באופן שגוי. בהמשך

רווחי החנות שימשו לשחרור העולים הלא חוקיים שנתפסו. בני הזוג זילבר בפתח חנותם

"יהודי זה עשה למען המעפילים יותר מכל המוסדות גם יחד. הוא נבר נתן לממשלה ערבויות בסך עשרות אלפי לירות"

האנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, שהקדישה ערך מרשים לזילבר ולמעללי, ציטטה במלואו – ספק בהתפעלות ספק בשעשוע – מכתב אופייני ששלח זילבר. המכתב, שהיה ארוך במכוון, יועד במקרה זה למפקח הכללי של המשטרה בירושלים, ועסק בחמישה אנשים אשר זילבר שחרר בערבות ולמרבה הפלא נעלמו:

מפקח נכבד ונעלה!
הנ"ל נאסרו על הגבול באשמת כניסה לארץ שלא כחוק והובאו לבית הסוהר בצפת. ריחמתי על האב ועל שני ילדיו הקטנים הפעוטים והמסכנים, וכן על זוג הזקנים השבורים והרצוצים והמסכנים, והוצאתי אותם בערבות, והם נעלמו ממני ולא הופיעו למשטרה בעת שנדרשו. אבל אני בתור ערב עבורם אינני יושב בחיבוק ידיים והקדשתי זמן רב של שבועות שלמים להסתובב בארץ ולחפש אותם, וכן ביקשתי

הוא למד שהחוק הבריטי מאפשר בנסיבות שונות לערבים שבני חסותם לא התייצבו למשפט לקבל ארכה של חצי שנה כדי לאתר אותם. זילבר ניצל את העניין עד תום והגיש מאות בקשות למצוא את הנפקדים החצופים, כשבינתיים הוא משחרר עוד ועוד אסירים וחותרים על ערבויות ועל בקשות ארכה נוספות. למרות כל הטריקים נאלץ זילבר לא פעם לשלם את הערבויות שעליהן חתם. יהודי צפת עזרו לו ככל יכולתם, אבל רוב הכסף הגיע מקופת החנות המידלדלת, כך שמצוות פדיון שבויים שהפכה למצווה החביבה עליו, ויש שיגידו לאובססיה, פגעה קשות בהכנסות ובקיום המשפחה.

תחילה היו הבריטים מבסוטים מכל העניין, שכן שתדלנותו של זילבר ריפדה את הקופה בתשלומי ביול וערבות. הוא אף הפך ליקיר הסראיה כשנאות לא פעם לארח בביתו ללא תמורה אסיר חולה או ילדים קטנים וצווחנים שלא יכלו לסבול את הכלא. אלא שזילבר שכלל את השיטה לכדי מומחיות והציף את מערכת המשפט והכליאה הבריטית במאות מכתבים ארוכים שבהם שטח את תחינותיו בענייני חובותיו. כיוון שהמכתבים הוקלדו בעברית הם הצריכו עבודות תרגום ותיוק מייגעות שהכבידו על הבריטים, אך למרות זאת השמועות אמרו שהם חשו גם הערכה כלפיו. ב־1941 כתב אורי קיסרי:

יהודי זה עשה למען המעפילים יותר מכל המוסדות גם יחד. הוא כבר נתן לממשלה ערבויות בסך עשרות אלפי לירות. לא ידוע לי מה היה גורל הערבויות הללו וגורל המעפילים שלהם ערב זילבר, אך בחוגי הממשלה [הבריטית] מביטים עליו בעין יפה, כי האיש הזה, שאינו בעל רכוש אלא בעל לב בלבד, משרה שכינה ורוח על כל הקרב אליו ("בצפת", אורי קיסרי, 'נסיעה אל העבר', פרויקט בן יהודה ברשת).

מודיעין שלום

איפה לאכול

לחוח צפתי

סמטת אלקבץ 18, צפת
כשר, חלבי, 050-2254148

מנדיס

ירושלים 29, צפת
כשר, בשרי, 077-4108002

סעודה בגן עדן

הגדוד השלישי 33, צפת
כשר, חלבי, 04-6972434

עוד באזור

בית כנסת אבוהב

סמטת אבוהב, צפת
כניסה חופשית, 04-6923885

מוזאון בית המאירי

קרן היסוד 158, צפת
כניסה בתשלום, 04-6921939

מצודת ביריה

כניסה חופשית, 04-6922433

מאת ידידי ומכירי שיעזרו לי להשיג אותם. אולם אחרי כל היגיעות והעמל שהשקעתי בזה לא עלה בידי להשיגם ... ולכן הנני בזה לבקש מכבודו שברוב חסדו וטובו ידחה את המצאתם לכם לפחות לשישה חודשים, ובינתיים אני אקח כל המאמצים וכל האפשרויות ולא אחוס על זמני היגיעות והעמל כדי לחפש אותם ולהמציאם לכם ... בתודה מראש ובכל רגשי הכבוד והערצה, יצחק משה זילבר (דוד תדהר, 'אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוגריו', עמ' 2228).

החוב נשאר

בחלוף השנים ובגבור זרם המסתננים בגבול הצפון, שתוגבר גם ביהודי בוכרה, כורדיסטן וסוריה, הקשיחו הבריטים את עמדתם ולא אפשרו לזילבר לשחרר אפילו עכביש. הוא בתגובה ארגן שביתת רעב סוערת של שמונים אסירים בסראיה, והבריטים מצמצו ראשונים ואפשרו לו לשחרר את כולם, גם אם תמורת ערבויות גבוהות במיוחד. זילבר המשיך בינתיים להפציץ את המערכת במכתבים, והביורוקרטיה בענייניו הייתה כה גדולה עד שרבים מתיקיו נסגרו מחוסר יכולת לנהל אותם. כשהבריטים עזבו את הארץ באייר תש"ח (1948) עמד חובו של זילבר על כמעט מיליון לירות שטרלינג. על חוב זה כתב מאיר מיבר-מייברג:

כשנפגשנו אחרי שצפת שוחררה אמר לי [זילבר] וחיוך ניצחון על שפתי: "אני מקווה רק שהשלטון הישראלי, כיוורש ממשלת המנדט, לא יעלה בדעתו לגבות ממני את כספי הערבויות שנשארת חייב להם" (מאיר מיבר-מייברג, 'בצל המצודה', עמ' 109).

מספר העולים המדויק שהגיעו בעלייה הבלתי לגלית דרך גבול הצפון אינו ידוע, אולם מעריכים שכחמישים אלף יהודים הצליחו להסתנן ארצה בין

השנים 1922-1937 בסיועם של גופים ציוניים, קיבוצים, מושבים ואנשים פרטיים כמו ציפורה ויצחק מוישה זילבר בצפת. השניים הוסיפו להתגורר בעיר הולדתם עד גיל שיבה, והלכו לעולמם באמצע שנות השבעים של המאה העשרים כשהם מוקפים בנכדים ובנינים לרוב. יהי זכרם ברוך.

תמו היורדי

מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

הקדישו את חייהם לחסד בשליחות לאומית. ציפורה ויצחק מוישה זילבר